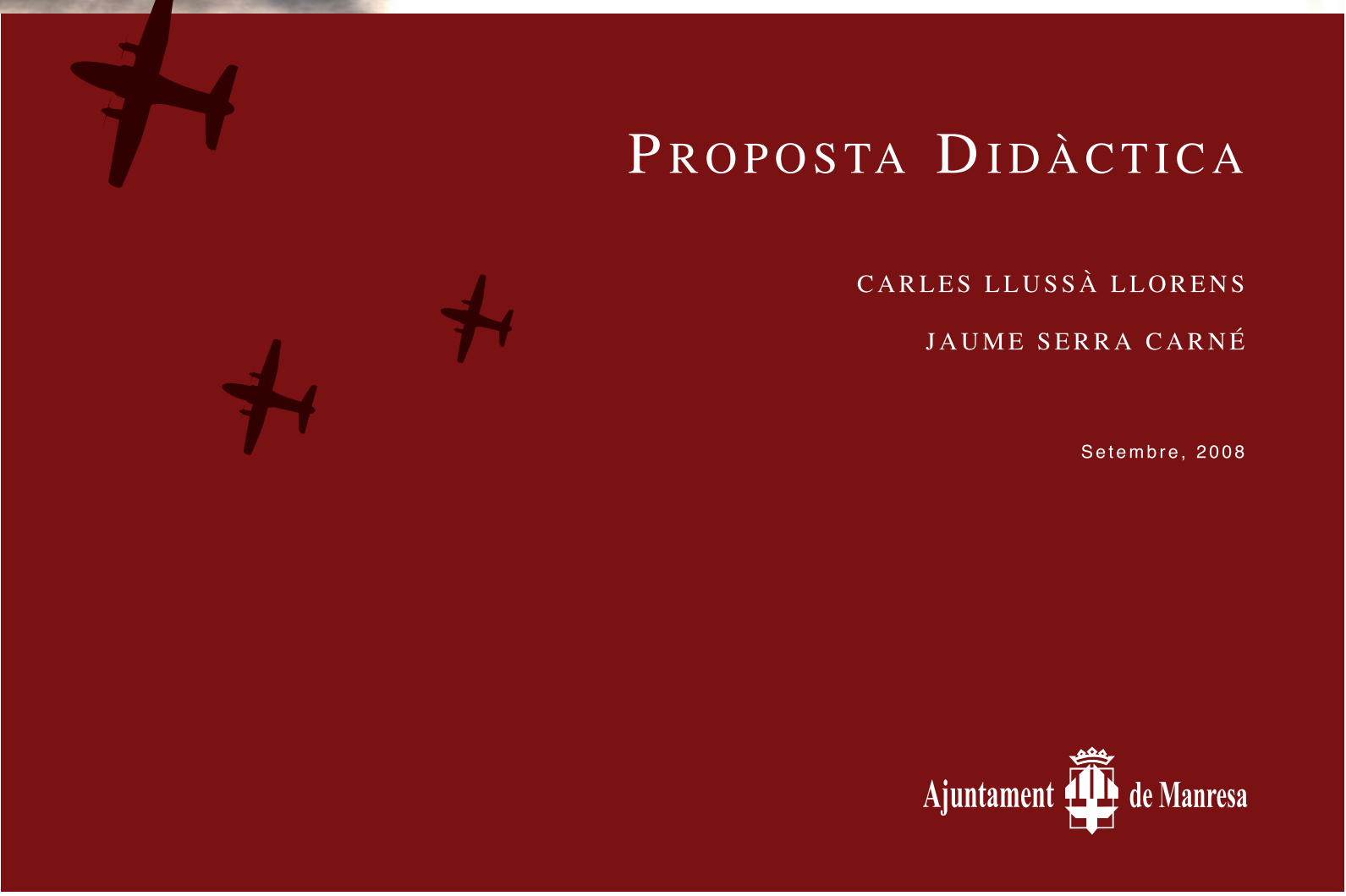

ENTRE EL SOROLL I EL SILENCI

ELS BOMBARDEIGS FRANQUISTES A MANRESA (1938-1939)

PROPOSTA DIDÀCTICA

CARLES LLUSSÀ LLORENS

JAUME SERRA CARNÉ

Setembre, 2008

Í N D E X

1. Introducció didàctica	2
2. Context històric	3
3. Activitats didàctiques.....	4
A. Sobre el documental <i>Entre el soroll i el silenci</i>	4
B. Sobre altres bombardeigs.....	7
C. Treballar per construir la pau.....	12
4. Propostes didàctiques complementàries	13
4.1. Sobre el web Els bombardeigs franquistes a Manresa.....	13
4.2. Sobre el web Imatges d'un bombardeig	15
4.3. Treballar el Guernica de Picasso	16
5. Annexos	18
6. Bibliografia.....	20

1. Introducció didàctica

Justificació de la proposta didàctica

La recuperació de la memòria històrica del nostre passat recent ha esdevingut un dels centres de màxim interès per als estudiosos i també, cada vegada més, és objecte d'estudi en els centres educatius.

El DVD ***Entre el soroll i el silenci*** de Joaquim Aloy, Pere Gasol, Jorge Caballero i Laura Casaponsa és un d'aquests materials dels quals, a part del seu interès de testimoni històric, en podem fer una utilització didàctica immediata a l'aula. És un material de primera mà amb el qual, a través de diferents testimonis, s'intenta transmetre la vivència històrica de què significà per a la població civil manresana ser víctimes d'un bombardeig a les acaballes de la Guerra Civil. Com Manresa, moltes d'altres ciutats del nostre país van patir bombardejos tant o més cruentos. Malauradament des d'aleshores i fins avui, els bombardejos de civils s'han incorporat a totes les estratègies militars a arreu.

Pensem que per a l'alumnat de secundària és important apropar-se a esdeveniments històrics com aquests, per dolorosos que siguin, per prendre consciència que des de la Guerra Civil Espanyola ja no només els soldats en podien ser víctimes, sinó que també la població civil en patia directa i dramàticament les conseqüències. El testimoni de les persones que han viscut els bombardejos i les imatges dels fets tenen òbviament molta més força que qualsevol apartat d'un llibre de text.

La proposta didàctica que us presentem pretén, doncs, facilitar l'ús d'aquest DVD dins l'aula i donar recursos didàctics a tot el professorat que el vulgui fer servir com a complement de les seves activitats curriculars.

Objectius

- Conèixer el fet històric dels bombardeigs de Manresa durant la Guerra Civil.
- Saber situar els bombardeigs en el seu context històric.
- Saber interpretar el significat dels bombardeigs sobre la població civil.
- Relacionar els bombardeigs locals amb altres bombardeigs ocorreguts en altres llocs i en altres temps.
- Comprendre les reaccions de la població civil davant els bombardeigs i els sofriments de la guerra.
- Considerar la guerra com a font de sofriment i de destrucció.
- Ajudar a construir un pensament crític envers la guerra i la violència.
- Ser capaç de sentir empatia amb les víctimes de les guerres i de les violències.
- Extreure i elaborar informació de fonts documentals i gràfiques.
- Valorar l'art com a font de coneixement i com a font de sentiment.
- Valorar la memòria històrica, especialment la que ens proporcionen les persones grans.

Nivells

La projecció d'aquest DVD és molt recomanable als nivells de 4t d'ESO i de 2n de batxillerat ja que el tema de què tracta està inclòs dins els respectius dissenys curriculars d'història, geografia i ciències socials.

Orientacions didàctiques

La duració del DVD és de 50 minuts. A més disposa d'un apartat complementari amb les entrevistes. Permet la possibilitat de visionar el documental sencer en una classe o bé fer un visionat parcial o d'alguns testimonis. El professorat haurà d'escollir l'opció que més li convingui en funció dels objectius a treballar o de les activitats a desenvolupar.

La proposta d'activitats és molt àmplia per això caldrà escollir aquelles que es creguin més convenientes en funció dels objectius a assolir. Unes activitats es refereixen al documental Entre el soroll i el silenci. Altres són sobre altres bombardejos i la construcció de la pau. Un darrer grup d'activitats s'estructura a partir de diverses webs sobre els bombardeigs de Manresa, els de Barcelona i finalment es proposen unes activitats sobre el Guernica de Picasso, com a obra representativa de la temàtica i que obre noves perspectives estètiques i emocionals.

2. Context històric

Durant la Guerra Civil espanyola Manresa va ser bombardejada dues vegades, el 21 de desembre de 1938 i el 19 de gener de 1939. També en van patir els efectes Barcelona, Granollers, Lleida i 140 municipis catalans més que van rebre els impactes de les bombes llançades des del bàndol franquista. Per primera vegada a la història en una guerra es bombardeja de forma massiva la població civil.

Per entendre els motius, hem de situar la Guerra Civil Espanyola a l'Europa d'entreguerres amb l'important ascens del feixisme. La Primera Guerra Mundial es caracteritza pel naixement del concepte de *guerra total*. I la Segona per considerar que tot era espai de guerra i que la rereguarda estava també sotmesa a l'acció militar. Les xifres ens il·lustren dramàticament aquests conceptes:

	Víctimes	Tipus de víctimes
I Guerra Mundial (1914-1918)	10 milions de morts	Gairebé totes eren soldats
II Guerra Mundial (1941-1945)	55 milions de morts	30 milions eren civils morts en accions de guerra

L'acció de castigar la població civil s'assaja a Espanya durant la Guerra Civil (1936-1939). Coneixem el cas de Guernica pel seu simbolisme, però també moltes ciutats catalanes van patir bombardejos de magnituds semblants. Barcelona, com d'altres ciutats, passa a convertir-se en objectiu de guerra i és bombardejada durant dos anys amb més de 2.500 víctimes. El que s'experimenta a la capital de Catalunya no havia estat viscut mai en cap altra gran ciutat. Després de Barcelona ho patiran moltes grans ciutats europees durant la II Guerra Mundial (Londres, Dresde, Varsòvia,...), com també moltes altres ciutats de tots els continents fins el dia d'avui (Hiroshima, Hanoi, Srebrenica, Bagdad, ...)

Bàsicament va ser l'aviació feixista italiana que donava suport a l'exèrcit colpista del general Franco la que va fer servir Catalunya de laboratori per desenvolupar aquest nou tipus de bombardeig i preparar-se per iniciar una altra gran guerra.

Si ens preguntem quin objectiu tenia bombardejar Manresa quan la guerra ja estava decidida a favor del bàndol franquista i la ciutat era lluny del front de guerra, únicament podem dir que era el d'esfondrar la moral de la població, atemorir-la, afeblir la poca resistència que els hi quedava i portar la por i l'angoixa a la població que no participava directament a la guerra. La conseqüència va ser l'important nombre de víctimes, la majoria dones i infants. A les 35 morts, pel capbaix, manresanes, hem d'afegir-hi les 5.000 víctimes civils que es van produir a les ciutats catalanes durant el període de la Guerra Civil només per efectes dels bombardejos sobre la població civil. Un trist balanç!

3. Activitats didàctiques

A. Sobre el documental *Entre el soroll i el silenci*

1. La visió sencera del documental ens aporta força informació. A partir del fil conductor del guió i amb un tractament força cronològic, els testimonis van desgranant com van viure els bombardeigs i quins records en tenen.

→ **Després de veure el documental a classe:**

- a. Realitzeu amb tot el grup una pluja d'idees on es recullin els temes principals que s'hi tracten.
- b. Individualment, selecciona els més destacats i aprofundint una mica més en el seu contingut, elabora un mapa conceptual¹ de les principals informacions i idees del documental.

2. Durant el documental s'explica les mesures de prevenció que havia de prendre la població davant els bombardeigs.

→ **Posa especial atenció al testimoni de Marià Albertí i descriu què feia o què havia de fer la gent quan hi havia un bombardeig. Explica les mesures de protecció que s'havien de prendre.**

3. Manresa no era un objectiu militar ni es trobava en el front dels combats entre els republicans i els nacionals. A finals de 1938 la guerra ja estava decidida i després de gairebé quatre mesos de combat, el 16 de novembre els franquistes vencen definitivament a la Batalla de l'Ebre. A partir d'aquest moment els insurrectes avancen decididament cap a Barcelona i el govern s'ha de retirar cap a Girona. Barcelona cau el 26 de gener de 1939. El que quedava dels exèrcits republicans s'ha de replegar també cap a la frontera francesa, camí de l'exili.

→ **En relació a què va motivar els dos bombardejos sobre la ciutat:**

- a. Explica quins són els arguments que donen els testimonis sobre el per què va ser bombardejada Manresa
- b. Manifesta també la teva opinió sobre les causes dels bombardejos.

¹ Al llibre de text segurament trobaràs l'explicació de com fer un mapa conceptual

4. El desembre de 1938 es portaven ja més de dos anys i mig de guerra. Per recordar de manera esquemàtica, parcial i ràpida els esdeveniments de la Guerra Civil, aquí tens una breu cronologia de l'època:

→ **A partir del que ja coneixes sobre la Guerra Civil Espanyola, el que et poden aportar les cronologies de l'Annex 1 i, sobretot, amb les aportacions dels testimonis, explica per què creus que molta gent esperava que s'acabés la guerra. Fes incidència en l'opinió dels testimonis.**

5. Qualsevol treball de recerca històrica requereix de diferents fonts d'informació per anar vestint l'argument del què es vol explicar.

→ **Digues:**

- a. Quins són els tipus de fonts que s'han utilitzat per trobar la informació per realitzar el documental? Fes-ne una llista, classificant-les i explicant-les una mica.
- b. Què destacaries sobre el coneixement històric que aporta cadascuna d'aquestes fonts?

6. Tot i que la Manresa del 1938 en relació a la d'avui ha canviat i ha crescut força, els referents i els espais de les persones que van patir el bombardeigs perduraran sempre.

→ **Agafa el plànol actual de Manresa que trobaràs a l'annex 2 i:**

- a. Situa els llocs on van caure les bombes tal com s'explica en el documental: Granja Montserrat, La Catalana, Pujada Roja, Tossal del Coro, Mina del Ferrocarrils Catalans, Pont de Ferro i Taverna d'en Mallol.
- b. Accedeix a la informació sobre el domicili de les víctimes que dona el web <http://www.guiamanresa.com/bombardeigs/> i situa'ls també sobre el mapa de Manresa.
- c. Creua la informació dels llocs on es va bombardejar i del domicili de les víctimes i tenint en compte d'altra informació que aporta el documental com l'hora dels bombardejors, el dia de la setmana, l'edat dels morts. Treu-ne conclusions en relació a les víctimes.

7. Vocabulari

→ **Aparella les paraules o expressions en relació a la ciutat de Manresa i la guerra que estiguin relacionades entre elles:**

Empresa col·lectivitzada, fabricació de metralladores, dipòsit d'obres d'art religiós, Fàbrica Nova, mercat negre, Cova de Sant Ignasi, Maquinària Industrial, darrer alcalde del període de la República, president Junta de Defensa Passiva de la Població Civil, Marcel Augés, edifici enderrocat, Emilià Martínez, destruïts en la retirada de les tropes republicanes, Casa del Poble, ponts sobre el Cardener, Hospital de Sang, Casino dels Senyors, Institut Lluís de Peguera, temple de l'antic convent de Sant Domènec, falta d'aliments.

8. El text següent és el mateix que es pot sentir en el documental i que acompanya les imatges de l'entrada dels nacionals a Manresa el 24 de gener de 1939.

“Las tropas seguían su marcha. Y por trochas y caminos llevaban la victoria. El general García Valiño había de tomar Manresa no obstante la voladura de los puentes y la hostigación constante del ejército derrotado. Y siguiendo la marcha arrolladora y triunfal de nuestros heroicos soldados se llegaba ante Manresa a la hora fijada. Poco después se entraba en ella. La industriosa y riquísima ciudad se libraba sin daños importantes del horror de la guerra”

→ **En relació a l'entrada de les tropes franquistes a Manresa:**

- a. Estàs d'acord amb l'afirmació que *la ciudad se libraba sin daños importantes del horror de la guerra*? Per què?
- b. Un tram del Passeig es va dedicar al general que va ocupar Manresa, qui era?
- c. Segons les imatges, per quin lloc van entrar els nacionals? Quins soldats es veuen als carrers de Manresa?

9. Manresa no es trobava a la zona de combats sinó ben lluny. A pesar d'això la ciutat va viure intensament la guerra. Els soldats que van marxar al front, els morts i els ferits, les indústries que treballaven per a proveir l'exèrcit amb roba, metralladores, sabates, les dones que feien jerseis per als soldats, les casernes on hi havia soldats, els hospitals on s'atenia els ferits, la nombrosa població refugiada procedent de diversos llocs d'Espanya, l'escassetat d'aliments i de matèries primeres, ... Tot plegat feia que la ciutat visqués molt intensament la guerra i en patís les conseqüències.

→ **Busca informació sobre algun aspecte de la Manresa en guerra. Fes-ne un resum i després llegeix-lo a la classe.**

10. Crònica dels bombardejos.

→ **Imagina que ets un/a periodista enviat especial a la Guerra Civil Espanyola i que has de fer la crònica sobre els bombardejos de Manresa per al teu diari, el britànic *The Guardian* . Abans de començar et pot ser útil elaborar un guió per orientar el teu escrit. Pensa que sobretot has de descriure els fets que van passar utilitzant l'estil periodístic.**

11. Una manera de comprendre els fets i les situacions personals és la de posar-te en la pell de les persones que els van viure i intentar pensar i actuar com si tu fossis una d'elles. En situacions límit, i una guerra òbviament ho és, les emocions i els sentiments s'intensifiquen.

→ **Et proposem que amb grups reduïts d'alumnes feu una dramatització de l'època a partir de diversos personatges. Els temes poden ser: després d'un bombardeig, la vida quotidiana durant la guerra o un debat entre franquistes i republicans.**

12. El títol del documental

→ **Quin significat creus que té el títol del documental? Pensa quin és el significat i explica'l oralment. Després d'escoltar els companys i companyes de la classe explica'l per escrit.**

13. Una mica de recerca.

→ **Us proposem que en petit grup feu un treball d'investigació històrica sobre la Guerra Civil a partir de la memòria de les persones grans de la teva família o de persones conegudes. El procediment que hauries de seguir és el següent:**

- a. Buscar la informació. De la mateixa manera que heu vist com al documental els historiadors han fet preguntes a persones que van viure aquells fets, segurament que coneixeu alguna persona gran que va viure la guerra. Prepareu unes preguntes. Després feu l'entrevista. És important que graveu l'entrevista per recollir literalment la informació. Potser a casa vostra teniu algun document sobre aquells anys que pot completar la informació.
- b. Tractament de la informació. Amb tota la informació que heu aconseguit reunir, feu una selecció d'aquells aspectes més importants. Després elaboreu un guió per fer el treball.
- c. Exposar la informació. Finalment feu el treball en què expliqueu i relacioneu la informació obtinguda. Penseu que és interessant incloure fotografies i documents relacionats. La forma de presentació del treball la podeu escollir el grup i li podeu donar forma de dossier, multimèdia, mural, etc.

B. Sobre altres bombardeigs

14. Altres ciutats catalanes també van sofrir salvatges i cruels bombardejos. Cal destacar els casos de Barcelona en què els bombardejos van ocasionar 2.428 morts, de Granollers amb 224 víctimes, de Lleida entre 250 i 300 morts, de Figueres, Tarragona, Badalona, Reus, ...
En total van ser uns 5.000 els morts ocasionats pels bombardejos a Catalunya.

→ **A continuació et facilitem la relació de ciutats catalanes bombardejades almenys una vegada pels exèrcits franquistes i un mapa comarcal mut de Catalunya.**

- a. Situa les capitals de comarca bombardejades sobre el mapa.
- b. Indica el nombre de poblacions de cada comarca que van ser bombardejades.
- c. Explica perquè geogràficament hi ha zones més castigades que d'altres.

Municipis catalans bombardejats

Agramunt (Urgell)	El Bruc (Anoia)	Maials (Segrià)	Sant Quintí de Mediona (Alt Penedès)
Aitona (Segrià)	El Masnou (Maresme)	Maldà (Urgell)	Sant Quirze de Besora (Ripollès)
Alcarràs (Segrià)	El Morell (Tarragonès)	Malgrat (Maresme)	Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès)
Almatret (Segrià)	El Papiol (Baix Llobregat)	Manlleu (Osona)	Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà)
Alp (Cerdanya)	El Perelló (Baix Ebre)	Manresa (Bages)	Santa Margarida de Montbui (Anoia)
Amposta (Montsià)	El Prat de Llobregat (Baix Llobregat)	Marçà (Priorat)	Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès)
Anglesola (Urgell)	El Vendrell - Sant Vicenç de Calders (Baix Penedès)	Martorell (Baix Llobregat)	Sarrià de Ter (Gironès)
Arbeca (Les Garrigues)	Els Hostalets de Balenyà (Osona)	Mataró (Maresme)	Seròs (Segrià)
Arenys de Mar (Maresme)	Falset (Priorat)	Mollerussa (Segrià)	Sils (La Selva)
Artesa de Lleida (Segrià)	Figueres (Alt Empordà)	Mollet (Vallès Oriental)	Sitges (Garraf)
Artesa de Segre (La Noguera)	Flix (Ribera d'Ebre)	Monistrol (Bages)	Solsona (Solsonès)
Avinyonet de Puigventós (Alt Empordà)	Gavà (Baix Llobregat)	Montblanc (Conca de Barberà)	Sort (Pallars Sobirà)
Badalona (Barcelonès)	Girona (Gironès)	Montgai (La Noguera)	Tarragona (Tarragonès)
Barbens (Urgell)	Golmés (Segrià)	Montgat (Maresme)	Tàrrrega (Urgell)
Barcelona (Barcelonès)	Granollers (Vallès Oriental)	Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre)	Térmens (La Noguera)
Bell-lloc (Segrià)	Guissona (Segarra)	Organyà (Alt Urgell)	Torredembarra (Tarragonès)
Bellpuig (Urgell)	Horta de Sant Joan (Terra Alta)	Palamós (Baix Empordà)	Torrelameu (La Noguera)
Bellvei (Baix Penedès)	Igualada (Anoia)	Pallerols (Alt Urgell)	Tortosa (Baix Ebre)
Besalú (Garrotxa)	Juneda (Les Garrigues)	Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre)	Tossa de Mar (La Selva)
Blanes (La Selva)	La Bisbal (Baix Empordà)	Ponts (La Noguera)	Tremp (Pallars Jussà)
Bot (Terra Alta)	La Celler de Ter (La Selva)	Port de la Selva (Alt Empordà)	Valls (Alt Camp)
Cabanelles (Alt Empordà)	La Garriga (Vallès Oriental)	Portbou (Alt Empordà)	Vandellòs (Baix Camp)
Calella (Maresme)	L'Albagés (Les Garrigues)	Premià de Mar (Maresme)	Verges (Baix Empordà)
Cambrils (Baix Camp)	L'Ampolla (Baix Ebre)	Puigcerdà (Cerdanya)	Vic (Osona)
Campdevàrol (Ripollès)	L'Arboç (Baix Penedès)	Puigverd d'Agramunt (Urgell)	Vidreres (La Selva)
Canet de Mar (Maresme)	Les Borges Blanques (Les Garrigues)	Puigverd de Lleida (Segrià)	Viladamat (Alt Empordà)
Cardedeu (Vallès Oriental)	Les Franqueses del Vallès (Vallès Oriental)	Reus (Baix Camp)	Viladecans (Baix Llobregat)
Cassà de la Selva (Gironès)	L'Espluga de Francolí (Conca de Barberà)	Riba-roja (Ribera d'Ebre)	Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)
Castell d'Aro (Baix Empordà)	L'Hospitalet (Barcelonès)	Ribes de Freser (Ripollès)	Vilagrassa (Urgell)
Castelldans (Les Garrigues)	Linyola (La Noguera)	Ripoll (Ripollès)	Vilanova i la Geltrú (Garraf)
Castelló d'Empúries (Alt Empordà)	Llagostera (Gironès)	Roses (Alt Empordà)	Vila-seca (Tarragonès)
Cervera (Segarra)	Lleida (Segrià)	Sant Adrià del Besòs (Barcelonès)	Vilatenim (Alt Empordà)
Ciutadilla (Urgell)	Llorenç del Penedès (Baix Penedès)	Sant Celoni (Vallès Oriental)	Vimbodí (Conca de Barberà)
Claravalls (Urgell)	Maçanet de la Selva (La Selva)	Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà)	Vinaixa (Les Garrigues)
Claverol (Pallars Jussà)		Sant Hilari Sacalm (La Selva)	
Cogul (Les Garrigues)		Sant Joan de les Abadesses (Ripollès)	
Corbera d'Ebre (Ribera d'Ebre)		Sant Joan de Palamós (Baix Empordà)	
Cornudella (Priorat)			
Cubells (La Noguera)			

Font: Dossier de premsa dels Actes commemoratius dels bombardejats a Catalunya (1936-1939). Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació.

15. El dia 26 d'abril de 1937 la Legió Cóndor integrada dins l'exèrcit franquista va realitzar un terrorífic bombardeig contra la ciutat basca de Guernica. L'objectiu no era altre que desmoralitzar la població civil. Les víctimes van ser entre 200 i 250. El bombardeig de Guernica va horroritzar el món sencer. Tant que els mateixos autors, començant per Franco, sempre van negar que havien estat ells els autors d'aquella massacre.

→ **Llegeix la crònica que va publicar el periodista G. Steer al diari britànic *The Times* el 27 d'abril de 1937 i respon les següents preguntes:**

"Guernica, que és el centre de la tradició cultural i el poble més antic dels bascos, va quedar totalment destruïda ahir a la tarda durant un atac aeri dels insurrectes. El bombardeig d'aquesta ciutat, situada molt enrere de les línies de combat, va durar exactament tres hores i un quart, durant aquest temps una poderosa flota aèria formada per tres tipus d'avions alemanys, bombarders Junkers i Heinkel i caces Heinkel, van llançar de manera incessant bombes de 450 quilos i més de 3.000 projectils incendiàries d'alumini d'un quilo. Mentrestant els pilots sobrevolaven a baixa altura el centre de la ciutat per metrallar la població civil que fugia cap al camp. (...) Avui a les dues de la tarda quan he visitat la ciutat hi havia una visió horrible, tot cremava pels quatre costats (...) Durant tota la nit les cases s'han anat enfonsant fins que els carrers s'han convertit en llargues i impenetrables piles de runes vermelles. Per la manera com es va produir l'atac, pel grau de destrucció produït i per la selecció de l'objectiu, l'atac contra Guernica no té paral·lel en la història militar. Guernica no era un objectiu militar. Fora de la ciutat hi ha una fàbrica de material de guerra que va quedar intacte. El mateix va passar amb dos barracots de soldats que hi ha a les afores de la ciutat. Guernica està situada molt lluny de les línies de combats. El bombardeig sembla que buscava desmoralitzar la població civil i destruir el bressol de la raça basca. Cadascun dels fets confirma aquesta valoració".

- a. De quins països eren els avions que bombardejaven Manresa, Guernica, Madrid, Barcelona, Granollers, Lleida, etc?
- b. Creus que l'ajuda d'aquests països va influir en el resultat final de la guerra?
- c. Per què els franquistes negaven haver bombardejat Guernica?

16. Moltes altres ciutats de Catalunya i d'Espanya van patir greus bombardejos com ara Madrid i Guernica. Durant la II Guerra Mundial també van sofrir importants bombardejos moltes ciutats com Londres, Berlín, Dresde, Hiroshima, Nagasaki. Aquestes dues ciutats japoneses van ser destruïdes per bombes atòmiques. Altres greus bombardejos es van produir durant la guerra del Vietnam i més recentment a les guerres d'Iraq.

→ **Escolta la cançó "El nen d'Hiroshima" que va fer el poeta turc Nazim Hikmet, que després va musicar Pete Seeger i que va adaptar al català Ramon Casajoana. Intenta descriure què et suggereix la lletra i la música de la cançó**

I Come and Stand at Every Door	El nen d'Hiroshima
I come and stand at every door But no one hears my silent tread I knock and yet remain unseen For I am dead, for I am dead.	<i>Per tot arreu us vaig cridant, però ningú no em pot sentir, i quan us parlo no em veieu, perquè sóc mort, perquè sóc mort.</i>
I'm only seven although I died In Hiroshima long ago I'm seven now as I was then When children die they do not grow.	<i>Tenia set anys quan vaig morir a Hiroshima, fa molt temps. Encara tinc aquells set anys, quan els nens moren no creixen més</i>
My hair was scorched by swirling flame My eyes grew dim, my eyes grew blind Death came and turned my bones to dust And that was scattered by the wind.	<i>Tot el meu cos es va cremar, amb els ulls cecs em vaig desfer, tots els meus ossos es van fer pols; després, el vent s'ho va emportar.</i>
I need no fruit, I need no rice I need no sweet, nor even bread I ask for nothing for myself For I am dead, for I am dead.	<i>Dolços no en vull, no em cal el pa, no vull arròs, fruites tampoc, jo no demano res per mi perquè sóc mort, perquè sóc mort.</i>
All that I ask is that for peace You fight today, you fight today So that the children of this world May live and grow and laugh and play.	<i>El que us demano és que ara lluiteu, però per la pau, però per la pau, per tal que els nens de tot el món puguin créixer, viure i jugar.</i>
Lletra del poeta turc <u>Nazim Hikmet</u> Arranjament de Pete Seeger	<i>Adaptació de Ramon Casajoana</i>

Poema recitat: <http://www.youtube.com/watch?v=hCfk-oLQ3fs&NR=1>

Cantat per un solista: <http://www.youtube.com/watch?v=TnZnYgKyQmo>

Cantat per The Byrds <http://www.youtube.com/watch?v=ac0CDpU44fA&feature=related>

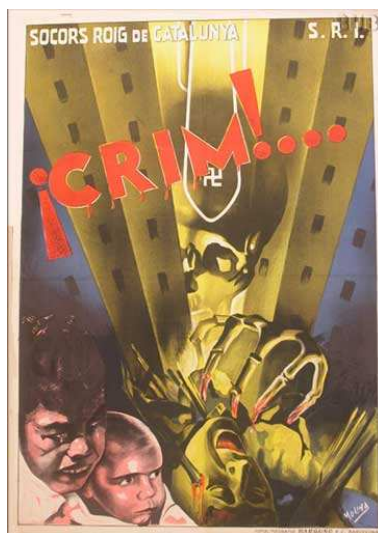
17. Durant la Guerra Civil Espanyola els feixistes van posar en pràctica un sistema de total de caràcter terrorista contra la població civil. L'objectiu era debilitar la resistència i destruir la moral de la població civil de la zona republicana. Es tractava d'una nova estratègia de guerra: la guerra psicològica. Fins abans de la Guerra Civil les guerres afectaven sobretot els militars i es limitaven als escenaris dels combats. Amb les noves armes, sobretot amb l'aviació i les noves bombes, es va decidir traslladar la guerra sobre tota la població civil. A partir de 1936 a totes les guerres el nombre de morts de població civil supera en molt el nombre de morts militars.

→ **Per grups cerqueu informació sobre les víctimes de la I Guerra Mundial, de la II Guerra Mundial, de Vietnam, de Corea, de la Guerra dels Balcans, de la del Txad, d'Iraq, o d'una altra guerra i intenta trobar la següent informació:**

- El nombre total de víctimes, diferenciant les víctimes militars, les civils i els ferits.
- I amb les dades obtingudes elaboreu una gràfica de barres o lineal on es puguin comparar. Després redacteu-ne unes conclusions.

18. En l'àmbit civil es donava una confrontació psicològica, una guerra d'idees que sobretot en el bàndol republicà es va desenvolupar molt durant la guerra. Un dels elements més representatius per reforçar valors i transmetre idees són els cartells. En ells es veu molt bé la lluita contra el feixisme, els principis que defensaven els republicans, les seves denúncies, els problemes que viuen, els seus objectius, etc. Tot això amb unes imatges molt directes, entenedores i molt innovadores.

→ **Cerca a Internet imatges de cartells del període de la guerra, escolleix-ne uns quants i fes-ne un comentari. Com a mostra se'n presenten dos relacionats amb els bombardeigs:**

Cartells a Internet: <http://www.xtec.es/~aguiu1/imatges/003/p1.htm>

19. Als anys trenta del segle XX a Espanya i a la resta del planeta es van enfrontar dues maneres de veure el món: el feixisme i la democràcia.

→ **Explica breument què pensaven i defensaven cada sector enfrontat. A nivell ideològic, a nivell polític, a nivell econòmic, cultural, artístic.**

20. Els artistes i la guerra.

→ **Llegeix amb atenció aquest text de Joan Miró. Explica amb paraules teves què vol dir. "En la lucha actual, yo veo del lado fascista las fuerzas del pasado, del otro lado el pueblo que con sus inmensos recursos creativos darán a España un impulso que sorprenderá al mundo".**

C. Treballar per construir la pau

21. La guerra continua sent actualment una realitat en molts llocs del món.

→ **Per comprovar la seva presència et proposem la següent activitat:**

- a. Dibuixeu un gran mapa del món i pengeu-lo a la cartellera de la paret de la classe. (Un únic mapa per a tot el grup classe)
- b. Durant quinze dies busca a la premsa notícies sobre guerres i conflictes actuals.
- c. Fes-ne una breu fitxa/resum i enganxa-la al mapa a sobre del país corresponent.
- d. Al final de les dues setmanes, obriu un torn d'intervencions orals durant una classe i analitzeu el mapa intentant respondre les següents qüestions::
 - Quins països tenen conflictes?
 - Quines en són les causes?
 - Quin tipus d'informació se'n dona?
 - Quines armes s'utilitzen?
 - Quin és el nombre de víctimes?
 - De les víctimes quantes són militars i quantes són civils?. Hi ha nens soldat?
- e. Si es vol es pot escollir un d'aquests conflictes i analitzar-lo més detingudament.

22. Debat:

→ **Pot ser interessant fer un debat sobre què es podria fer per resoldre els conflictes i guerres que hi ha al món avui dia. O per evitar que en sorgeixin de nous:**

- a. És possible la pau?
- b. Quines condicions s'haurien de donar per aconseguir-la?
- c. Creus que Picasso va contribuir a la lluita per la pau i contra la guerra amb el seu quadre del Guernica?
- d. Nosaltres podem fer alguna cosa per evitar i resoldre els conflictes?

4. Propostes didàctiques complementàries

4.1. Sobre el web Els bombardeigs franquistes a Manresa

<http://www.guiamanresa.com/bombardeigs/3/index.html>

4.1.1. *Clica* sobre l'apartat **Portada**.

→ **Llegeix-lo amb atenció. Escriu sobre quin va ser el balanç dels bombardeigs franquistes sobre Manresa.**

4.1.2. Vés a l'apartat sobre els Refugis antiaeris.

→ **Contesta les següents preguntes:**

- a. Quina organització s'encarregava de la protecció contra els atacs aeris?
- b. Amb quins problemes es va trobar per a construir els refugis?
- c. Quines actuacions va realitzar la Junta de Defensa de la Població Civil?: col·locar sirenes d'alarma, va fer fabricar caretes antigas, va organitzar la construcció de refugis, va informar la població sobre mesures de seguretat,...?
- d. Què havia de fer la gent davant d'un atac aeri?
- e. Què havia de fer la població davant el perill d'armes químiques?
- f. Què es va fer a Manresa?
- g. Quins van ser els dos primers refugis que la Junta va construir?
- h. Qui havia de construir els refugis?
- i. Quin era el problema més important que impedia que es construïssin els refugis?
- j. Què significa la frase "*Sembla com si s'hagués entaulat una lluita: la Junta decidida en defensar Manresa i aquesta decidida en què no la defensin*" (UGT, maig 1937).
- k. La ciutat de Manresa havia organitzat bé o malament la defensa de la població civil?
- l. Per què va dimitir el secretari de la Junta Anicet Leon el 15 de març de 1938?
- m. La ciutat de Manresa va construir una gran quantitat de refugis per protegir-se en cas de bombardeigs. Sobre el mapa de Manresa de l'Annex 2 situa els refugis i indica el seu nom, També pots elaborar un quadre indicant el nom del refugi, la situació, si es conserva, si es pot visitar, Consulta l'apartat **Imatges** d'aquest mateix web on trobaràs fotografies d'alguns refugis.

4.1.3. Vés a l'apartat els bombardeigs.

→ **Llegeix la detallada descripció de com van anar els bombardegis i els seus efectes mortífers. Realitza les següents activitats:**

- Sobre el mapa de Manresa de l'Annex 2 vés situant els llocs on van impactar les bombes.
- Quins eren els objectius d'aquests bombardeigs?
- Quins efectes sobre l'ànim de la població van produir els bombardeigs i els metrallaments aeris?

4.1.4. Els Mapes dels bombardeigs.

→ **Obre la pàgina sobre els dos bombardeigs de Manresa. Fixa't que hi ha dues línies una per al bombardeig del dia 21 de desembre i l'altra per al bombardeig del 19 de gener. Clica sobre els llocs d'impacte de bombes i anota el lloc i les persones mortes.**

4.1.5. Relació Víctimes mortals.

→ **Respon les qüestions següents:**

- Quin va ser el nombre de víctimes en cada bombardeig?
- Quantes víctimes menors de 14 anys hi va haver?
- Quantes eren dones?
- I quants homes? .

4.1.6. A partir de Testimonis dels bombardeigs es pot veure i escoltar el que diuen familiars i testimonis sobre els bombardeigs i sobre les morts.

→ **Agafant de referència els testimonis Manuel Cano i Josep Tomàs, respon:**

- Què opinen sobre l'objectiu dels bombardeigs?
- Què diuen sobre el final de la guerra?
- Coneixes algun testimoni? Pots explicar-ho a la classe?

4.1.7. Apartat dels documents.

→ **Fes la següent activitat:**

- Llegeix l'Editorial del diari UGT titulat "Ales del crim damunt Manresa". A l'article es contraposa la ciutat de Manresa i la causa republicana amb els agressors i la seva actuació. Tria algunes frases i adjectius referits als nacionals i als republicans i situa'ls en dues columnes.

4.1.8. Apartat de les Imatges.

→ **Situa en el mapa de Manresa els refugis que es poden veure en les imatges, observa el dibuix que va fer Josep Tachó sobre el bombardeig de Manresa i explica la impressió que et produeix.**

4.1.9. A l'apartat Textos sobre els bombardeigs de Manresa pots llegir informació sobre els que van bombardejar la ciutat. Entre els aviadors que van bombardejar Manresa també hi havia espanyols. En aquests breus fragments es narra la vivència del bombardeig de Manresa per part d'un aviador franquista. Després d'haver-los llegit:

→ **Explica**

- Quines eren les idees i els valors de l'aviador?
- Quina visió tenia de la religió?
- Quin era l'objectiu del seu atac?
- A què es deu referir quan escriu "los cañones y ametralladoras de su aparato barren inmundicias?"
- Què li diries si poguessis parlar amb ell?

4.1.10. Història de 2 cartes.

→ **Són una interessant mostra de cartes familiars en temps de guerra. Llegiu en veu alta la carta de la Quimeta i del seu germà Domènec. Comenteu quins fets es poden deduir de les cartes, quin era l'estat d'ànim, què els preocupava i què desitjaven?**

4.2. Sobre el web Imatges d'un bombardeig

<http://www.idep.es/juliansite/bombardeo/catalan/intro.html>

4.2.1. Interessant web sobre els bombardeigs de Barcelona. El seu títol és "*Imatges d'un bombardeig. Barcelona bàrbarament bombardejada*". Tots els apartats tenen un gran interès per les imatges originals que contenen i la qualitat del so.

→ **Et proposem que realitzis les següents activitats:**

- Obre l'apartat **Apunts històrics**. Observa les imatges del bombardeig de Barcelona i escolta les veus dels testimonis. No et descuidis de *clicar* sobre les bombes.
- Obre **Postals Noves**. Observa com les imatges es converteixen en cartells i escolta el so.
- Obre **Testimonis**. De què parlen Teresa Pàmies i Josep Benet?
- Obre **Cartells Republicans**. Ves-los mirant un a un i omple el quadre adjunt:

Títol	Autor	Tema representat	Organització	Idees que defensa	Cançó

4.3. Treballar el Guernica de Picasso

<http://www.museoreinasofia.es/museoreinasofia/live/coleccion/obras/guernica.html>

4.3.1. El pintor Pablo Ruiz Picasso va rebre del govern de la República l'encàrrec de fer una pintura per al Pavelló d'Espanya a l'Exposició Internacional de París de 1937. Durant un temps no sabia què fer. Però quan va saber el que havia passat a Guernica de seguida es va posar a treballar en la gran pintura que va titular "Guernica" per denunciar el feixisme i el dolor de les víctimes de la guerra.

El Guernica és una extraordinària obra d'art. Conté una gran riquesa d'elements formals i de significat. Ha esdevingut una de les imatges més conegudes i representatives de la lluita per la pau i de denúncia contra el feixisme i contra l'horror de la guerra.

→ **Treballarem el Guernica de Picasso a partir d'aquest web de Joan Campàs http://cv.uoc.es/~982_04_005_01_web/fitxer/index.htm. Les activitats proposades són les següents:**

- Al **Context** busca i escriu la frase que Picasso va afegir al títol.
- Digues quan es va fer aquesta pintura, quines mides té i on es troba?
- Cerca a l'apartat de **Creació** el per què diem que Picasso va concebre l'obra com un fet històric i com un fet polític?

- d. A partir de la **Iconografia** busca al quadre els personatges següents: una dona que mira al cel amb els braços alçats davant una casa que es crema, una dona desesperada amb un quinqué, una dona que fuig mirant el cel, un cavall amb una llança clavada, un guerrer trossejat amb una espasa trencada d'on surt una flor, el toro fort i impassible i la dona que plora amb el nen mort als braços.
- e. A partir de la **Composició** dibuixa sobre el quadre l'estructura de la composició o ordenació dels elements de l'obra. Dibuixa també la línia de l'eix de simetria i relaciona els elements simètrics
- f. A partir de l'apartat dels **Elements formals**, explica per què a l'obra no hi ha color? Hi ha llum? On es troba?
- g. Llegeix l'apartat **Interpretació** o significat. Cal dir que el significat està obert a diverses interpretacions totes elles possibles. Al quadre hi ha molts elements que cal identificar per comprendre millor l'obra. Joan Campàs explica que l'obra conté tot d'elements contraposats (mort-vida, desesperació-esperança), i que totes les figures són símbols o al·legories. A partir de la informació que has obtingut, **relaciona les figures amb el símbol corresponent:**

Dones i nen	Espanya feixista, dolor
Guerrer caigut	Esperança
Dona amb el quinqué	Soldats morts
Brau	La mort, la força, poble espanyol
Cavall ferit	Víctimes de la guerra

- a. *Què creus que denunciava i què defensava Picasso amb aquest quadre? Per què creus que es pot relacionar amb la pau?*
- b. *Què et suggereix veure el Guernica de Picasso?*

5. Annexos

Annex 1. Activitat 5

	CATALUNYA	ESPANYA	MÓN
1936	Triomf del Front d'Esquerres (16 febrer) Retorn de Companys i del govern de la Generalitat (febrer) Assassinat dels germans Badia per la FAI (abril) Fracàs de l'aixecament militar. Els republicans triomfen a Barcelona i a Catalunya (juliol) Comença la guerra i la revolució (juliol) Divisió comarcal (agost) Creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya (juliol-setembre) La CNT-FAI dirigeix el moviment revolucionari i s'apodera del control de Catalunya. Decret de Col·lectivitzacions de la Generalitat (octubre) Assassinats indiscriminats.	Formació del Frente Popular (gener) El govern Portela dissol les Corts i convoca eleccions (gener) Triomf del Frente Popular en les eleccions (16 febrer) Azaña, president de la República; Casares Quiroga, cap de govern. Preparatius colpistes. Assassinat de Calvo Sotelo. Alçament militar (17-18 juliol): comença la Guerra Civil espanyola. Govern de Largo Caballero (setembre) Les Corts del Front Popular aproven l'Estatut del País Basc: formació del Govern d'Euskadi (setembre) Els nacionalistes ocupen Sant Sebastià (13 setembre) Hitler i Mussolini reconeixen el govern de Franco (novembre) Aldarulls. Els militants obrers decreten la vaga general i obtenen armes.	Hitler ocupa Renània. Victòria electoral del <i>Front Populaire</i> a França. Formació de l'Eix Roma-Berlín. Dictadura militar a Grècia. Publicació de les noves teories econòmiques de Keynes.
1937	Fets de Maig. Persecució del POUM. La Generalitat perd algunes competències. Barcelona, capital de la República (octubre)	Caiguda de Màlaga (7 febrer) Derrota italiana a Guadalajara (març) Bombardeig alemany (Legió Còndor) de Guernica (26 abril) Govern de Negrín. Caiguda de Bilbao (19 juny) Ocupació de Santander (26 agost) Caiguda de Gijón (21 octubre) Fi del front del nord. Picasso pinta el Guernica.	Depuracions polítiques a l'URSS (fins al 1938) El Japó envaeix la Xina.
1938	Ocupació de Lleida (4 abril) El govern de Franco decreta l'abolició de l'Estatut (5 abril) Batalla de l'Ebre. Ofensiva final sobre Catalunya.	Conquesta de Terol pels nacionalistes. Ofensiva al front d'Aragó.	Annexió alemanya d'Àustria (<i>Anschluss</i>) i els Sudets. Conferència de Munic (setembre)
1939	Ocupació de Tarragona (14 gener) Caiguda de Barcelona (26 gener) Caiguda de Girona (5 febrer) Final de la guerra civil a Catalunya (febrer) Fundació del Consell Nacional de Catalunya. Fundació del Front Nacional de Catalunya. Exili de milers de catalans.	Ocupació de Madrid (28 març) Fi de la guerra civil (1 abril) Franco promulga el Decret de neutralitat espanyola (en la guerra mundial) S'estableix la cartilla familiar de racionament (maig)	Alemanya ocupa Txecoslovàquia (març) Lituània cedeix Memel a Alemanya. Itàlia envaeix Albània (abril) Pacte germanosoviètic (agost) Invasió alemanya de Polònia (1 abril) Inici de la Segona Guerra Mundial (3 setembre) J.P.Sartre escriu <i>La nausea</i>. Aplicació de la penicil·lina. Mort de Pius XI i elecció de Pius XII (març)

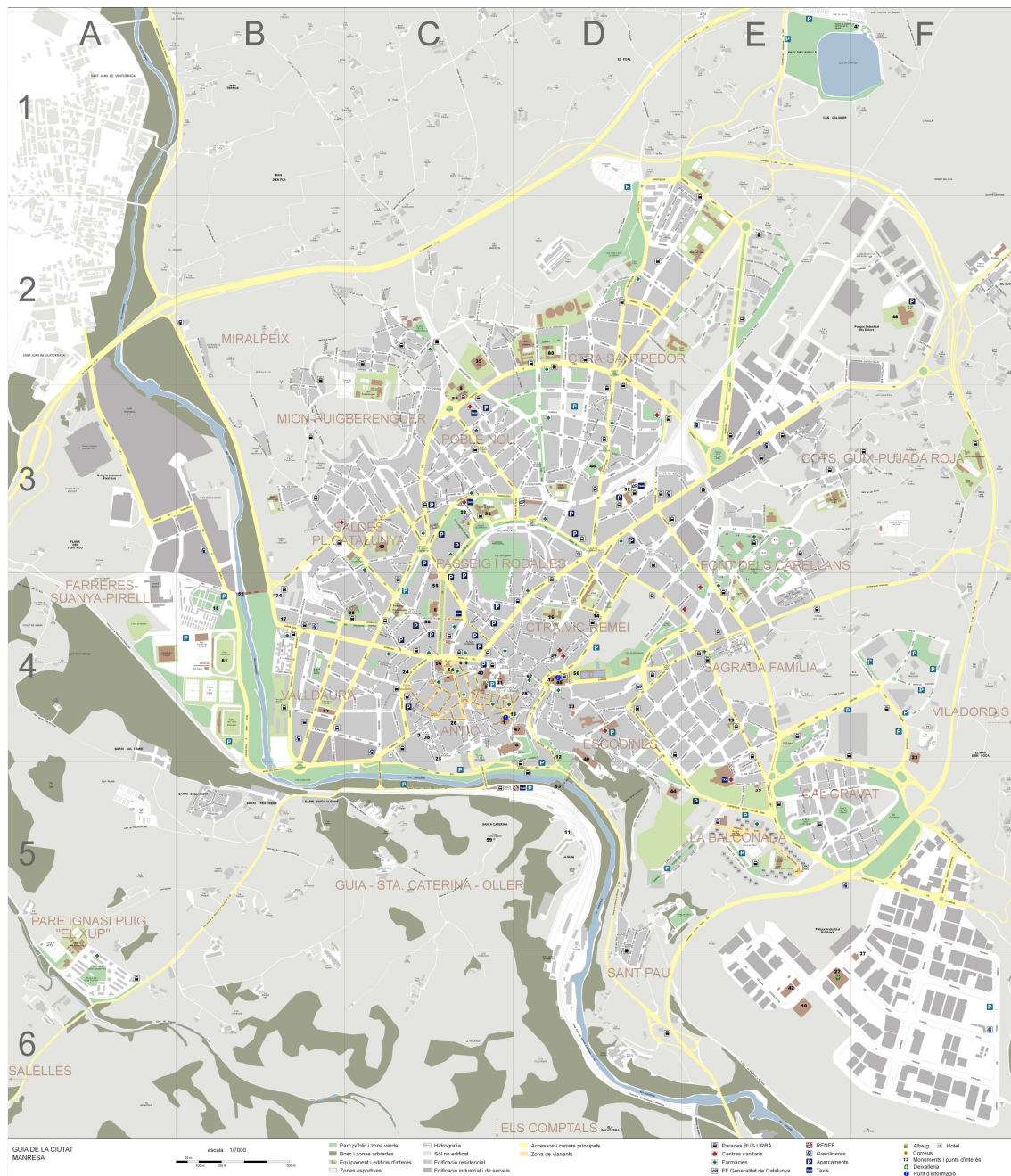
Font: Buxaweb. Història. Recursos i materials d'història contemporània. <http://www.buxaweb.com/historia/index.htm>

També pots consultar d'altres cronologies a:

<http://webquest.xtec.cat/httpdocs/gcivil/cronologiaguerracivil.htm>

http://ca.wikipedia.org/wiki/Cronologia_de_la_guerra_civil_espanyola

Annex 2. Activitats: 6, 4.1.2. i 4.1.3.

6. Bibliografia

- Obres generals de divulgació sobre els bombardejos

PUJADÓ, J. **Oblits de rereguarda: els refugis antiaeris a Barcelona**. Abadia de Montserrat, 1998.

Sàpiens. **Catalunya sota les bombes. Els atacs franquistes durant la guerra civil**. Suplement de la revista 65

SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA, J. **Catalunya sota les bombes**. Abadia de Montserrat, 1986

SOLÉ I SABATÉ, J.M.; VILLARROYA, J. **España en llamas**. Temas de hoy, 2003.

VILLARROYA, J., PUJADÓ, J., POWLES, V. **El refugi 307. La guerra civil i el Poble-Sec**. Ajuntament de Barcelona. 2007.

- Recursos metodològics

BERNAL, M.D.; CORBALAN, J. **Eines per a treballs de Memòria oral**. Barcelona: Direcció General de la Memòria Democràtica, 2008. Col·lecció Eines de memòria, 2.

COROMINA, E.; CASACUBERTA, X.; QUINTANA, D. **El treball de recerca. Procés d'elaboració, memòria escrita, exposició oral i recursos. Guia de l'estudiant**. Vic: Eumo Editorial.

- Pàgines web

ALOY, J.; GASOL, P. **Els bombardeigs franquistes a Manresa (1938-1939)**.
<http://www.guiamanresa.com/bombardeigs>

DEPARTAMENT D'INTERIOR, RELACIONS INSTITUCIONALS I PARTICIPACIÓ.
Secretaria de Relacions Institucionals i Participació.
<http://www10.gencat.net/drep/AppJava/cat/ambits/Memorial/>

FUNDACIÓN MUSEO DE LA PAZ DE GUERNIKA. **Bombardeo de Guernika**.
<http://www.museodelapaz.org/es/documentacion/bombardocu.html>

MEMORIAL DEMOCRÀTIC. **Actes commemoratius dels bombardeigs a Catalunya (1936-1939)**. Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació.
<http://www.barcelonabombardejada.cat/>

MUSEU DE GRANOLLERS.. **Els bombardejos de Granollers, 1938-1939**.
<http://www.bombardejosdegranollers.info/>

SANROMÀ, M. **La Guerra Civil Española. 1936-1939**.
<http://www.guerracivil.org/>

- Documentals

AA. DD. **Entre el soroll i el silenci. Els bombardeigs franquistes a Manresa (1938-1939)**. Manresa. 2005. Programa per al Memorial Democràtic.

AA.DD. **Catalunya sota les bombes**. Departament d'Ensenyament, 1998.

AA.DD. **Entre el soroll i el silenci**. Departament de Relacions Institucionals i Participació, 2005

AA.DD. **Guernika, pintura de guerra**. TV3, 2007

AA.DD. **La ciutat foradada**. History Board, 1998

AA.DD. **Ramon Perera, l'home que va salvar Barcelona**. TV3, 2007

RIPOLL, X. **Violència a la rereguarda**. Departament d'Educació, 2001

TULIÁN, P.; ESCOBAR, N. **La Canalla(da) de Sant Felip Neri**. Barcelona: Direcció General de la Memòria Democràtica, 2008

- Exposició

Memorial Democràtic. *Quan plovien bombes*. 2007

- Visites

Els efectes dels bombardejos: *El Pinell de Brai i Corbera d'Ebre (Terra Alta)*. Centre d'Interpretació 115 dies. ☎ **977 421 528**

Els refugis:

El refugi del Pla de Besòs a Sant Adrià de Besòs. ☎ **933 812 004**

El refugi 307 de Barcelona. Està situat al Poble Sec. ☎ **932 562 122**

El refugi de la plaça del Diamant al barri de Gràcia de Barcelona. ☎ **932 114 973**.

El refugi de la Garriga. ☎ **938 605 050**.